

Propagandaens viktighet, tross alt

 sosiologen.no/debatt-og-kronikk/debatt/propagandaens-viktighet-tross-alt

Stadig flere russiskspråklige nyhetskilder blir blokkert eller utilgjengeliggjort. Men selv subjektive forvrengninger av forholdene rundt Ukraina-krigen vil kunne gi verdifull informasjon om Putin-regimets motiver og mentalitet, skriver Victor Lund Shammass.

Av: Victor Lund Shammass

Førsteamanuensis i sosiologi, Universitetet i Agder

Publisert: 9. mars 2022

Stadig flere russiske nyhetskanaler stenges for vestlige lesere og seere i vår del av verden. Forsøker man å følge med på Russlands mest sette statlige TV-programmer via deres offisielle YouTube-kanaler, blir man her i Norge nå møtt med en klar beskjed: «Denne kanalen er ikke tilgjengelig i ditt land.»

Ønsker man å lese offentlige uttalelser via russiske nyhetsbyråer som Interfax, RIA Novosti eller TASS, blir man ofte (men ikke alltid) møtt av nettsider som ikke lar seg laste inn – sannsynligvis på grunn av pågående Distributed Denial of Service (DDoS)-angrep fra hackere eller andre.

Mer kritiske røster har også blitt innskrenket. Den relativt liberale radiostasjonen Ekho Moskvyy ble 1. mars beordret stengt av russiske påtalemyndigheter på grunn av dekningen sin av den russiske invasjonen av Ukraina. Dagen etter ble stasjonens kanal fjernet fra YouTube, angivelig på grunn av tette finansielle bånd til det statskontrollerte energiselskapet Gazprom, ifølge stasjonens egen redaktør, Aleksej Venediktov.

Avgjørelsen ble kraftig kritisert av den opposisjonelle avisen Novaja Gazetas redaktør, Dmitrij Muratov. (Et døgn senere var YouTube-kanalen gjenopprettet, men Gazprom fikk stasjonen som helhet stengt kort tid etter). I et underlig sammentreff speilet altså den vestlige blokkeringen tilsynelatende de russiske myndighetenes sensur.

En villet politikk

Den populære plattformen Reddit – som hadde 52 millioner daglige brukere i slutten av 2020 – kunngjorde i krigens første uke en blokkering alle «lenker til russiske statlige mediekanaler som RT [Russia Today]». Men flere Reddit-brukere oppdaget etter kort tid at alle lenker overhodet som sluttet med et .ru-domene i realiteten var stengt.

Reddits administratorer svarte at «even seemingly innocuous links could be hosted by someone that is less benign». Denne blokkeringen er riktignok mindre inngripende, siden lenkene fortsatt finnes: Det er bare ikke mulig å nå dem via Reddits sider. Men det er muligens indikativt for retningen denne tendensen tar.

Utilgjengeliggjøringen av informasjon i Europa kan være brysom for dem som lever av å bearbeide informasjon, men den kan også være kontraproduktiv på mer overordnet plan.

Hackerne er det mindre enkelt å gjøre noe med, selv om også disse grupperingene vil kunne være mottagelige for signaler fra relevante myndigheter. Selskaper som Google/YouTubes nedstenging er imidlertid resultatet av en villet politikk. Det er flere problemer med denne politikken:

- 1) Den nører opp under et Putin-vennlig narrativ innad i Russland om at «alle er mot oss». Aggresjonsnivået kan dermed øke. Dette er likevel kanskje en pris verdt å betale for å signalisere hvor uakseptabel krigen mot Ukraina er.
- 2) Den skaper et inntrykk av at vestlige liberaldemokratier ikke «tåler» å høre motytringer eller -narrativer. Man signaliserer i praksis at hele Vesten må gjøres om til en «safe space», rensert for russisk propaganda, som folk angivelig er for sarte til å tåle. Det taler ikke til Vestens fordel.
- 3) Langt viktigere er at alle som trenger informasjon fra offisielle kanaler nå får handlingsrommet sitt innskrenket, inkludert journalister og akademikere, med den følge at analyser og beslutningsgrunnlag kan bli svekket.

Det er nemlig gode grunner til å følge ekstra godt med på nyhetsbildet slik det presenteres i Russland. Målet er ikke først og fremst å lære «hva som er sant», men å forstå *hvordan motparten forstår sin sannhet, sin virkelighet* – det filosofen John Searle kaller «first-person truths».

Verbformer og atomkrig

La oss se på ett eksempel på hvordan den pågående informasjonsinnsnevringen kan bære galt av sted.

Morgenen onsdag 2. mars erklærte den russiske utenriksministeren Sergej Lavrov, ifølge VG, at «Tredje verdenskrig blir en ødeleggende atomkrig». Det var rystende lesning, særlig sett i lys av Putins beredskapsordre søndagen i forveien. Men hva var det Lavrov egentlig sa?

På nyhetskanalen Al Jazeeras nettsider het det at Lavrov hadde sagt: «A third world war would be nuclear, destructive» – en alvorlig, men likevel mer avmålt formulering, som brukte et modalverb på engelsk: «would be» snarere enn «will».

Selv VG var uenig med seg selv: På sin Nyhetsdøgn-feed, hadde Lavrov sagt: «En tredje verdenskrig vil innebære atomvåpen og være ødeleggende.»

For dem som ville sjekke originaluttalelsen på russisk, var det vanskelig å finne tilgjengelige kilder. Al Jazeera lenket til nyhetsbyrået RIA, men sidene deres lå nede. Russisk UD og avisen Kommersant sine nettsider var også nede, som begge visstnok hadde gjengitt Lavrovs uttalelser på originalspråket.

Etter en tid virket til slutt statsavisen Rossijskaja Gazeta sine nettsider, der Lavrovs uttalelser ble gjengitt, ikke med futurumsform, men en kondisjonalis: verbkonstruksjonen «byla by», som på en eller annen måte må gjengis på norsk – nærmere formen «ville vært» enn «blir». (Senere bruk av Googles søkemotor «cache» for å lese RIAs opprinnelige melding, bekreftet dette).

Grammatikk har sjeldent virket så avgjørende: Med sin kondisjonalis signaliserte Lavrov at vi fortsatt befant oss på et mer hypotetisk stadium. Fremtidsformen kunne antyde en nærmere forestående fare.

Forvirringen var ikke nødvendigvis VGs feil: Selv de russiske kildene viste seg senere ikke å være helt samkjørte. Nettavisen Gazeta.ru brukte fremtidsformen. Avisen Kommersant hevdet i overskriften at Lavrov mente 3. verdenskrig «ville blitt [stalo by] nukleær» mens han i brødteksten siteres på at den «blir [budet]» det. Næringslivsavisen Vedomosti.ru skrev på sin side at Lavrov hadde sagt at «tredje verdenskrig kan være [mozhet byt'] nukleær og ødeleggende». Noe av dette hadde nok å gjøre med hvorvidt man siterte Lavrov direkte eller refererte uttalelsene hans mer indirekte.

Dette eksempelet handler i første rekke om informasjon som ble gjort utilgjengelig på grunn av hackerangrep mot en rekke nettsider, og ikke vestlige selskaper eller myndigheters offisielle policy.

Og selvsagt sitter ikke makthaverne i Washington og trykker på «Refresh»-knappen på norske nettaviser.

Men vi kan forestille oss andre scenarier i fremtiden der det blir viktig å avklare raskt hva som menes, om enn bare for å motvirke panikk. Da er det kontraproduktivt om sentrale informasjonskilder enten er hacket eller beordret stengt.

Å se helheten

Andre ganger handler propagandaens nytteverdi mer om å danne seg et overblikksbilde: Hvordan tenker man nå? TV-sendinger er en god anledning til å se propaganda-apparatet «resonnere med seg selv», der de offisielle dogmene drøftes og diskuteres i timevis.

Mandagen etter at Russlands invasjon av Ukraina var et faktum, viste TV-kanalen Rossija-1 en tre timer lang spesialsending av aktualitetsprogrammet «Aften med Vladimir Solovjov», et program ledet av en av Putins mest lojale TV-personligheter. Der fikk man tydelig demonstrert at regimets virkelighetsforståelse er – kanskje ikke overraskende – milevis fra Europas. Der Vesten så nasjonalistisk aggresjon, så de regimevennlige programdeltakerne en kamp mot nasjonalisme; det Europa kalte et angrep, vinklet man som et slags forvrengt «forsvar».

Problemet var åpenbart: Vesten var i ferd med å sende våpen for å hjelpe ukrainerne i sin forsvarskrig, men invasjonen av Ukraina ble vinklet som et «forsvar». Vestlige våpenbidrag kunne dermed bli forstått som en «aggresjon». I Putins opp-ned-verdensbilde var det altså Vesten som i praksis gjorde seg klar til å gå til angrep mot

russiske styrker. Det spilte liten rolle om dette var i tråd med det filosofen Searle kaller «objective reality». Gitt sine seks tusen atomstridshoder, var det avgjørende hvordan Putin definerte sin sannhet, sin «first-person truth».

Ingenting av det Solovjov-sendingen viste var helt nytt. Men nyansene og detaljene var muligens betegnende for hvordan regimet leste den vestlige motreaksjonen.

Det er ikke dermed sagt at dette bør forme et lands politikk – langt derifra. Likevel er det alltid nyttig å være fullt ut informert.

Men på grunn av Googles stenging av Rossija-1 sin YouTube-kanal, er det ikke lenger mulig å følge med på disse sendingene. Man kunne ha sett dem via den russiske nettsiden Smotrim.ru, men denne har vært sporadisk nede, muligens på grunn av DDoS-angrep. Effekten av hackere og vestlige bedrifters innsnevring kan dermed virke sammen og forsterke hverandre.

En ny kremlinologi

Under den kalde krigen utviklet man en avansert «kremlinologi», et forsøk på å tyde signaler fra Moskva, som ofte var uforståelige eller subtile: Jernteppet var også en informasjonståke.

Ukraina-krigen viser behovet for en ny, kritisk kremlinologi, men en som er uhildet av vilkårlige begrensninger av informasjonsstrømmen. Man må lese propagandaen «mot kornet» – mot avsenderens intensjon – for å prøve å hente ut det uintenderte meningssupplementet i teksten. Det sier seg selv at dette langt fra er en enkel øvelse.

Vi må vokte oss for en selvpålagt informasjonsblokade som i siste instans kan ende opp med å undergrave sikkerheten. Mye av denne blokaden skyldes hackere – det er det ikke så lett å gjøre noe med, selv om det også her nok finnes et visst manøvreringsrom. Men noe er et resultat av vestlige selskapers ønske om å bidra.

Aldri har det vært viktigere med tilgang til primærkilder for å kunne forstå den andres tenkning. Det handler om å sette seg inn i en mentalitet, et verdensbilde – og en eller annen gang i fremtiden kan det til og med tenkes at verdens skjebne vil stå og falle på noe så trivielt som en verbform.